

DOI 10.36074/22.12.2019.v2.04

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ СВІТУ У ПІДЛІТКІВ З ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Симоненко Світлана Миколаївна

д-р. психол. наук, професор, завідувач кафедри психології
розвитку та соціальних комунікацій

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Грек Олена Миколаївна

канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології розвитку
та соціальних комунікацій

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Січка Вікторія Іванівна

канд. психол. наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти

УКРАЇНА

Актуальність дослідження полягає у тому, що світогляд та світосприйняття особистості повною мірою відображаються картиною світу, а також багато в чому визначають, як зміст психічного життя особистості, так і її життєвий шлях в цілому. На думку багатьох дослідників, розробка проблеми «образу світу» має велике значення не тільки для теоретичної психології, але і для вирішення багатьох практичних завдань.

Виходячи із соціальної ситуації розвитку, у кожної людини складається своє ідеальне уявлення про світ. Залежно від того, якими сенсами людина наповнює своє життя, таким вона сприймає світ. При взаємодії людини з реальністю утворюється особлива психологічна реальність – образ світу або картина світу. Кожне нове покоління «створює» образ світу, який дозволяє йому адекватно адаптуватися та впливати на навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що в роботах багатьох дослідників (Ю. А. Аксьонова, О. Ю. Артем'єва, Г. А. Берулова, Ф. Ю. Василюк, Б. М. Величковський, В. П. Зінченко, Дж. Келлі, Е. О. Климов, О. М. Леонтьєв, Д. О. Леонтьєв, В. С. Мухина, У. Найссер, В. Ф. Петренко, В. В. Петухов, Ж. Піаже, С. М. Симоненко, Л. К. Спиридонова, Ю. К. Стрелков, Т. М. Титаренко) образ світу розглядається як складне утворення психіки, що не лише визначає окремий акт пізнання навколишньої дійсності, а й зумовлює зміст, побудову і протікання діяльності суб'єкта в цілому. Образ світу визначався О. М. Леонтьєвим як складне багаторівневе утворення, що володіє системою значень і полем сенсу. Основна його функція – самовідображення світу. Змістовне наповнення образу світу в процесі розвитку особистості та її самосвідомості опосередковано єдиним механізмом ідентифікації і виокремлення. Уявлення про світ формується в контексті певної культури, в якій народилася і виросла людина [2].

Підлітковий вік є найбільш цікавим для вивчення особливостей розвитку образу світу та сприйняття картини світу, що обумовлено змінами в погляді на себе, на суб'єктивність, перебудовою відносин з навколишнім світом, самовизначенням. В цьому їм допомагають батьки, однолітки та навколишня дійсність, але головна роль відводиться сім'ї.

Науковцями доведено, що сім'я є одним з основних інститутів виховання дитини, в якому закладають основи особистості дитини. Але в неповній сім'ї виникає більше проблем щодо повноцінного виховання дитини.

Метою емпіричного дослідження є виявлення особливостей розвитку образу світу у підлітків з повних та неповних сімей та розробка психологічного тренінгу з розвитку толерантного сприйняття навколишнього світу.

Для реалізації поставленої мети були використані наступні емпіричні методи – спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіда та конкретні методики: «Символ» (Л. А. Снігур, у модифікації С. М. Симоненко), «Лінія життя» А. А. Кронік, «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. В дослідженні приймали участь 160 підлітків з повних та неповних сімей, які відпочивали в ДП УДЦ «Молода гвардія».

За результатами методики «Символ» виявлено особливості візуалізації образу «символ життя» у підлітків з повних та неповних сімей. Так, серед категорій рисунків у підлітків з повних сімей виявлено 18 категорій, а у підлітків з неповних сімей – 11 категорій. Детальний аналіз дозволив виявити відмінності в категоріях рисунків щодо «Символу життя»: у досліджуваних з повних сімей найбільш використаними є: «любов до своєї сім'ї», «стосунки», «мир та злагода», «воля», «серце», «природа»; у досліджуваних з неповних сімей – «моє життя», «кохання», «впевненість», «вогонь для всіх», «дерево». Під час аналізу робіт було виявлено спільні та відмінні риси: для обох груп значущою є «родина», але більш вираженою ця категорія є у підлітків з повних сімей; майже однаково значущою є категорія «здоров'я» для обох груп досліджуваних.

Аналіз результатів дослідження візуалізації образу «негативного» відносно «символу життя» в обох групах виявив, що підлітки з неповних сімей використовували такі категорії, як «розлучення» та «стрес», але відсутні категорії «війна», «брехня» та «думка оточуючих» в порівнянні з підлітками з повних сімей.

За даними щодо візуалізації образу «позитивного» відносно «символу життя» було виявлено, що у підлітків з повних сімей на першому місці – категорія «здоров'я»; а у підлітків з неповних сімей – категорія «спорт». На другому місці у підлітків з неповних сімей – «позитив»; а у підлітків з повних сімей – «родина». На третьому - у підлітків з неповних сімей – категорія «родина»; а у підлітків з повних сімей – категорія «кохання». На четвертому - у підлітків з неповних сімей – «кохання»; а у підлітків з повних сімей – «взаєморозуміння». На п'ятому місці у підлітків з неповних сімей – «здоров'я» та «взаєморозуміння»; у підлітків з повних сімей – «спорт», «щастя», «доброта».

Порівняльний аналіз для визначення відмінностей в створенні образу світу у досліджуваних дозволив визначити (див.рис.1), що кількість категорій щодо створення «Символу життя» більша у підлітків з повних сімей ($\Sigma=19$) в порівнянні з кількістю категорій у підлітків з неповних сімей ($\Sigma=16$).

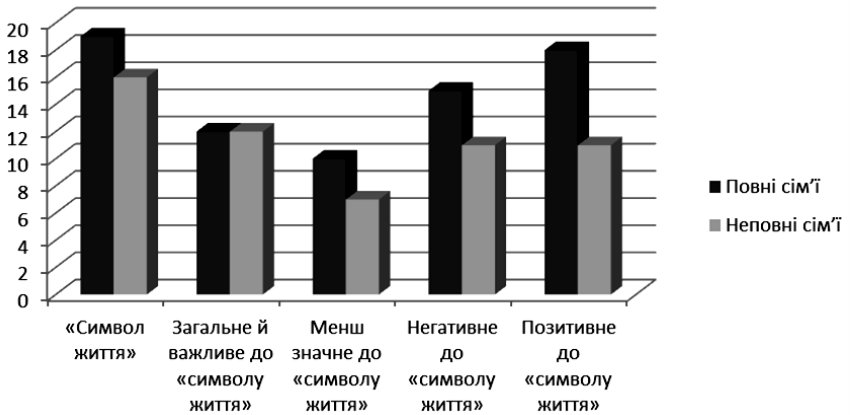

Рис. 1. Порівняльний аналіз використання категорій щодо створення рисунків «Символ життя» у підлітків з повних та неповних сімей.

Виявлено, що в роботах підлітків з повних сімей домінують візуальні образи позитивного щодо «символу життя» ($\Sigma=18$), а в роботах підлітків з неповних сімей - загальне й важливе відносно «символу життя» ($\Sigma=12$).

Але найменш розробленими за кількістю категорій у підлітків обох груп є рисунки щодо зображення менш значного відносно «символу життя» ($\Sigma=10$ та $\Sigma=7$).

Аналіз особливостей використання різноманітності кольорів щодо створення образу «символ життя» дозволив виявити, що у підлітків з повних сімей значно більше використано в роботах теплих кольорів в порівнянні з досліджуваними з неповних сімей (див.рис.2).

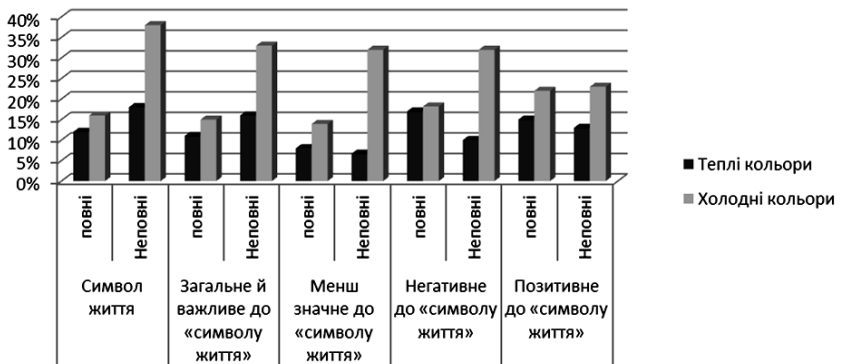

Рис. 2. Порівняльний аналіз використання кольорів в роботах підлітків з повних та неповних сімей

В роботі була використана методика «Лінія життя» з метою реконструкції та дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху підлітків, що є складовою образу світу та визначено, що серед подій минулого значущими для підлітків як з повних, так і з неповних сімей є навчання у школі, заняття різними видами спорту, відпочинок, екскурсії, якісь фізичні травми. Але у підлітків з неповних сімей також превалюють події, пов'язані з втратою одного з батьків – це смерть рідних, розлучення батьків або прихід в сім'ю вітчима. Серед подій майбутнього найбільш значущими для підлітків обох груп є створення сім'ї, народження дітей, а потім і онуків, отримання професії та кар'єрний ріст, відпочинок за межами країни. Слід зазначити, що однією з важливих характеристик картини життєвого шляху є створення сім'ї як підлітків з повних та неповних сімей. Віковий діапазон життя (за результатами методики) у підлітків як з повних сімей, так і з неповних сімей коливається в межах 75-90 років.

Але аналіз робіт дозволив визначити, що всі події майбутнього для обох груп підлітків є емоційно-позитивними. Проте, серед подій минулого 30% мають негативний емоційний фон у підлітків з неповних сімей в порівнянні з підлітками з повних сімей. Отже, у підлітків з повних та неповних сімей картина життєвого шляху складається з соціально-детермінованих подій.

Проведено порівняльний аналіз ієрархії цінностей підлітків з повних та неповних сімей і виявлено, що у досліджуваних з повних сімей найбільш значущими є «життєва мудрість», «свобода», «незалежність», «терпимість», а у підлітків з неповних сімей «продуктивне життя», «розваги», «щастя інших», «пізнання», «розвиток». Тобто, підлітки з неповних сімей прагнуть до індивідуальної самореалізації, більш вимогливі до себе та інших.

Встановлено, що підлітки із повних сімей є більш впевненими у собі, а підлітки з неповних сімей – більш активні в діяльності; у підлітків з повних та неповних сімей картина життєвого шляху складається з соціально-детермінованих подій, а також є відмінності в змісті основних компонентів образу світу (уявлення про сім'ю, образ - Я, переживання стосунків з ровесниками); цінності у підлітків з повних та неповних сімей дещо схожі (за категоріальним аналізом), але серед відмінностей визначено, що у підлітків з повних сімей більш виражена впевненість у собі, свобода від внутрішніх протиріч, активний пошук себе в різних ролях, а у підлітків з неповних сімей – активне, діяльне життя, є невпевненість у собі, у своїх силах. Розроблено психологічний тренінг з розвитку толерантного сприйняття у підлітків в умовах рекреації та проведено його апробацію.

Список використаних джерел:

1. Бушай, І. М. (2009). *Психологічні основи становлення образу світу дітей шкільного віку* (автореф. дис. доктора психол. наук). Київ, Україна. [Електронний ресурс] enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5238/1/Bushay.pdf
2. Крайг, Г. (2001). *Психологія розвитку*. СПб.: Питер.
3. Леонтьев, А. Н. (1983). *Образ мира* [Текст]. Избр. психолог. произведения. М.: Педагогика.
4. Мухина, В. С. (1999). *Картина мира: индивидуальные различия. Феноменология развития и бытия личности*. Избранные психологич. труды. М.; Воронеж.
5. Обухов, А. А. (2003). Исторически обусловленные модификации образа мира. *Развитие личности*. (4).
6. Симоненко, С. М. (2007). Аналіз категорії «Образ світу» та «Картина світу» у контексті дослідження візуально - мисленневих стратегій. *Наука і освіта*. (3), 47–52.